

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ
АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ ШЛЯХОМ
БЮДЖЕТНОЇ ПІДТРИМКИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Анотація. Описано механізм державного регулювання виробництва сільгосппродукції засобами бюджетної підтримки сільгоспвиробників. Наведено роль аграрного сектору в економіці та бюджетах України, динаміку прямої та непрямой бюджетної підтримки сільгоспвиробників, частки бюджетної підтримки сільгоспвиробників у чистому доході від реалізації сільгосппродукції.

Ключові слова: державне регулювання, аграрний сектор, бюджетна підтримка, сільгосп підприємство, сільгосппродукція.

Summary. An author described the mechanism of government control of production of agricultural goods facilities of budgetary support of agricultural producers. A role over is brought agrarian to the sector in an economy and budgets of Ukraine, dynamics of line and indirect budgetary support of agricultural producers, part of budgetary support of agricultural producers in a net profit from realization of agricultural produce.

Key words: government control, agrarian sector, budgetary support, is agricultural enterprises, agricultural produce.

Постановка проблеми. Дослідження проблем державного регулювання розвитку аграрного сектору набуває важливого значення з огляду на незаперечну значущість сільського господарства для економіки України. Окреслення існуючих проблем у фінансуванні виробників сільгосппродукції має стати підґрунтям для розробки основних завдань щодо пошуку оптимальних напрямів бюджетної підтримки сільгоспвиробників з метою стабілізації їх фінансового стану та покращання рівня продовольчої безпеки в країні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам державного фінансування сільгоспвиробників присвятили свої праці П. Гайдуцький, М. Гладій, М. Дем'яненко, С. Дем'яненко, С. Зоря, І. Кобута, М. Кропивко, П. Стецюк, В. Онегіна, Т. Осташко, П. Саблук. Зростаюча значущість агровиробництва в Україні спричиняє необхідність проведення подальших досліджень з метою пошуку можливостей оптимізації підтримки сільськогосподарських підприємств за рахунок бюджетних коштів.

Метою дослідження є виявлення тенденцій у державному регулюванні виробництва продукції сільського господарства засобами підтримки сільськогосподарських підприємств за рахунок бюджетних коштів.

Вклад основного матеріалу. Аграрний сектор є однією з найголовніших галузей економіки України. Це підтверджується значною часткою у ВВП країни, кількістю зайнятих у галузі, експортним потенціалом (рис. 1).

Сільське господарство з об'єктивних причин залишається однією з найбільш ризикових галузей. Саме тому у вирішенні проблеми зниження ступеня ризиків у сільському господарстві активну участь має брати держава. Це підтверджується як світовим досвідом державного регулювання

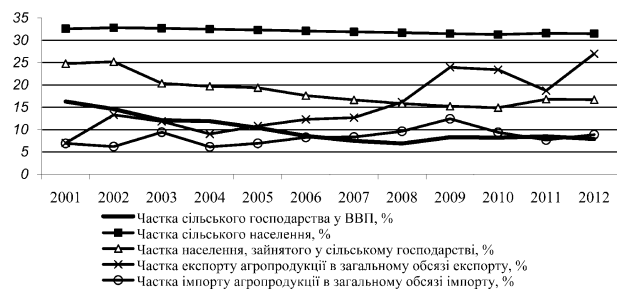

Рис. 1. Роль аграрного сектору в економіці України (джерело: авторські розрахунки за [1–4])

агровиробництва, так і системними структурно-галузевими зрушеннями в економіці України.

Останніми роками спостерігається негативна тенденція до зниження питомої ваги видатків на сільське господарство у видатках бюджетів України (рис. 2).

Рис. 2. Динаміка значення аграрного сектору у бюджетах України (джерело: авторські розрахунки за [5–6])

Значно зріс вклад аграрного сектору у податковий надходження бюджетів країни. Якщо протягом 2006–2008 рр. надходження від підприємств АПК формували 5,6–6,1 % податкових надходжень, то позитивні фінансові результати їх діяльності у 2010 рр. дозволили галузі стати справжнім донором бюджетів: за рахунок податків від

підприємств АПК сформовано 14,6 % зведеного бюджетів. У 2011 та 2012 роках питома вага надходжень від підприємств АПК дещо знизилась, проте залишилась на високому рівні. Натомість частка видатків на сільське господарство скоротилась з 3,6 % зведеного бюджету у 2006 р. до 1,52 % у 2012 р.

За українським законодавством, питома вага видатків на фінансування розвитку сільського господарства має становити не менше 5 % видатків Державного бюджету, що не відповідає реаліям (див. рис. 2). Частка всіх видатків, що впливають на розвиток сільського господарства, останніми роками становила від 3,5 % до 5,8 %. Якщо брати до уваги лише видатки, що здійснює Міністерство аграрної політики, то їх питома вага не досягає 5 % видатків бюджету, а якщо врахувати, що видатки на розвиток сільського господарства здійснюють також інші розпорядники, то питома вага зазначених видатків у докризовий період становила більше 5 % загальної суми видатків бюджету. Найбільш складна ситуація для аграріїв склалась у 2012 р., коли на їх потреби було виділено лише 1,52 % бюджетних коштів, або 5,0 % від валової продукції галузі.

Останніми роками в Україні не існує тенденції до постійного зростання в динаміці видатків, що впливають на сільське господарство. Спостерігається негативна тенденція до зменшення питомої ваги зазначених видатків у видатках бюджету — від 7,7 % у 2003 році до близько 3,5 % у 2010–2012 роки.

Проведені розрахунки дозволяють стверджувати, що частка видатків Державного бюджету України на фінансування сільського господарства починаючи з 2008 р. є меншою, ніж передбачені законодавством 5 % видатків бюджету. Крім того, не всі із цих видатків впливають на розвиток сільського господарства, тому що більшість з них тільки підтримують його сучасний стан.

За інформацією Міністерства аграрної політики і продовольства [6], 2012 рік став роком, у якому фокус державної підтримки було переміщено на середніх та дрібних товаровиробників. Державні програми бюджетної підтримки допомогли досягти відчутного нарощення показників тваринництва. Для підтримки сільських домогосподарств у травні 2012 року Уряд запровадив дотацію селянам за збереження та утримання молодняку ВРХ. Її отримали 287 тисяч селян. На їхні рахунки надійшло майже 250 мільйонів гривень. Завдяки державній програмі часткового відшкодування витрат на закупівлю установок індивідуального доїння власники селянських господарств придбали майже 4 тисячі таких установок.

Ситуація з бюджетною підтримкою сільськогосподарських підприємств останніми роками зазнала значних змін як стосовно обсягів, так і у структурі отримуваних виробниками коштів (рис. 3).

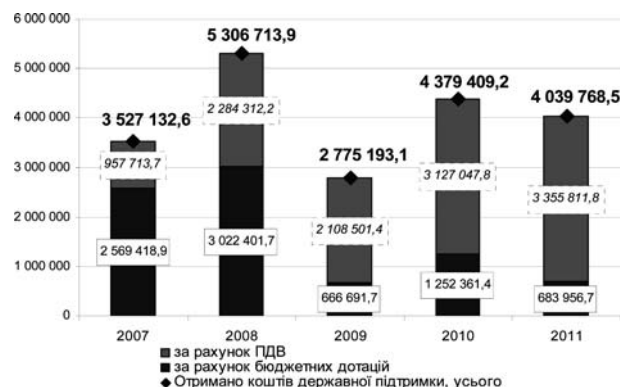

Рис. 3. Динаміка прямої та непрямой бюджетної підтримки виробництва продукції сільського господарства сільськогосподарськими підприємствами (джерело: авторські розрахунки за [7–11])

У підтримці виробництва продукції сільського господарства сільськогосподарським підприємствами останніми роками спостерігається тенденція переважання непрямой підтримки за рахунок коштів ПДВ над обсягами бюджетних дотацій сільгоспвиробникам. Якщо у 2007 році підтримка за рахунок коштів ПДВ становила лише 27,2 % від загальних обсягів підтримки сільгосп-підприємств, то у 2011 році — 83,1 %.

До 2008 року підтримка за рахунок коштів ПДВ стосувалась виключно продукції тваринництва:

- податок за нульовою ставкою обчислювався щодо операцій з поставки переробним підприємствам молока та м'яса живою вагою сільськогосподарськими товаровиробниками всіх форм власності і господарювання;

- ПДВ, що мав бути сплачений до бюджету при поставці переробним підприємствам молока та м'яса живою вагою сільськогосподарськими товаровиробниками всіх форм власності і господарювання, залишався у розпорядженні сільськогосподарських товаровиробників і використовувався ними на придбання матеріально-технічних ресурсів виробничого призначення;

- сума податку на додану вартість, що підлягала сплаті до бюджету сільськогосподарськими підприємствами усіх форм власності за реалізовані ними молоко, худобу, птицю, вовну, а також за молочну продукцію та м'ясопродукти, вироблені у власних переробних цехах, повністю залишалась у розпорядженні цих сільськогосподарських підприємств і спрямовувалась на підтримку власного виробництва тваринницької продукції та продукції птахівництва;

- сума податку на додану вартість, що повинна була сплачуватися до бюджету переробними підприємствами усіх форм власності за реалізовані ними молоко та молочну продукцію, м'ясо та м'ясопродукти, у повному обсязі спрямовувалась виключно для виплати дотацій сільськогосподар-

Розподіл позитивної різниці між сумою податкових зобов'язань та сумою податкового кредиту щодо діяльності з постачання продукції

Рік	Спеціальний рахунок, відкритий в органі, що здійснює казначейське обслуговування бюджетних коштів	Спеціальний фонд державного бюджету
2012	70	30
2013	60	40
2014	50	50

Джерело: побудовано автором за [12].

ським товаровиробникам за продані ними переробним підприємствам молоко і м'ясо в живій вазі.

Зростання значення підтримки за рахунок коштів ПДВ почалося у 2008 році із запровадження спеціального режиму справляння ПДВ для сільгоспвиробників. На момент запровадження спеціальний режим ПДВ регулювався статтею 8–1 Закону «Про податок на додану вартість», після запровадження Податкового кодексу України — статтею 209 ПКУ. Згідно зі спеціальним режимом оподаткування сума податку на додану вартість, нарахована сільськогосподарським підприємством на вартість поставлених ним сільськогосподарських товарів/послуг, не підлягає сплаті до бюджету та повністю залишається в розпорядженні такого сільськогосподарського підприємства для відшкодування суми податку, сплаченої (нарахованої) постачальнику на вартість виробничих факторів, за рахунок яких сформовано податковий кредит, а за наявності залишку такої суми податку — для інших виробничих цілей. Зазначені суми податку на додану вартість акумулюються сільськогосподарськими підприємствами на спеціальних рахунках, відкритих в установах банків та/або в органах, які здійснюють казначейське обслуговування бюджетних коштів у порядку, затвердженому Кабінетом Міністрів України.

На сьогодні, крім спеціального режиму ПДВ, сільгосппідприємства можуть отримувати також інші кошти через механізм справляння ПДВ. Зокрема, сума податку на додану вартість, що підлягає сплаті до бюджету сільськогосподарськими підприємствами усіх форм власності, які відповідають критеріям сільгоспвиробника, але не обрали спеціального режиму оподаткування діяльності і на загальних підставах вважаються платником податку на додану вартість, за реалізовані ними молоко, худобу, птицю, вовну власного виробництва, а також за молочні продукти, молочну сировину та м'ясопродукти, вироблені у власних переробних цехах, повністю залишається у розпорядженні цих сільськогосподарських підприємств і спрямовується на підтримку власного виробництва тваринницької продукції.

До 1 січня 2015 року діє також механізм підтримки продукції тваринництва за рахунок коштів ПДВ у разі постачання виробником переробному підприємству молока або м'яса в живій вазі. У цьому випадку переробне підприємство позитивну різницю між сумою податкових зобов'язань звітного (податкового) періоду та сумою податкового кредиту звітного (податкового) періоду, визначену у податковій декларації з податку на додану вартість щодо діяльності з постачання продукції, сплачує до спеціального фонду Державного бюджету України та на спеціальний рахунок, відкритий ним в органі, що здійснює казначейське обслуговування бюджетних коштів, у таких розмірах (табл. 1).

Переробне підприємство суму податку на додану вартість, перераховану на спеціальний рахунок, використовує виключно для виплати сільськогосподарським товаровиробникам компенсації за продані ними молоко і м'ясо в живій вазі.

Бюджетні кошти, що надійшли від переробних підприємств до спеціального фонду державного бюджету, спрямовуються на державну підтримку галузі тваринництва шляхом здійснення виплати [13]:

1) спеціальної бюджетної дотації фізичним особам за утримання та збереження молодняка великої рогатої худоби;

2) часткового відшкодування:

— вартості закуплених племінних телиць, нетелей та корів молочного, м'ясного і комбінованого напрямку продуктивності;

— відсоткової ставки за кредитами, залученими на будівництво і реконструкцію тваринницьких та птахівничих ферм і комплексів, придбання технологічного обладнання та механізмів, закупівлю тварин і птиці;

— вартості будівництва та реконструкції тваринницьких ферм і комплексів та підприємств з виробництва комбікормів, а також придбаного обладнання та механізмів вітчизняного виробництва для тваринництва і птахівництва;

— витрат на закупівлю установки індивідуального доїння;

3) бюджетної дотації фізичним особам, фізичним особам-членам виробничих або обслуговувальних сільськогосподарських кооперативів, а також фермерським господарствам за вирощені та продані на забій і переробку суб'єктам господарювання, які мають власні (орендовані) потужності для забою тварин, молодняк великої рогатої худоби та свині (крім свиноматок і кнурів).

Тобто за рахунок коштів ПДВ, що надходять від переробних підприємств, виплачуються дотації не лише сільськогосподарським підприємствам, а й фізичним особам.

Загалом механізм непрямой бюджетної підтримки виробництва продукції сільського господарства є складним, однак його застосування в Україні дозволяє спрямувати на підтримку сільгосппідприємств значні обсяги бюджетних ко-

штів — близько 4 % чистого доходу від реалізації сільгосппродукції.

Основною програмою прямої бюджетної підтримки сільгосппідприємств у зазначений період була «Бюджетна тваринницька дотація та державна підтримка виробництва продукції рослинництва». Бюджетні кошти спрямовувались для надання сільськогосподарським підприємствам, фермерським господарствам, навчально- і науково-дослідним господарствам аграрних вищих навчальних закладів і фізичним особам бюджетної та спеціальної бюджетної дотації за:

- вирощені та продані на забій і переробку суб'єктам господарювання, які мають власні (орендовані) переробні потужності, або забиті та перероблені у власних (орендованих) переробних цехах молодняк великої рогатої худоби, свині та птицю свійську;

- екологічно чисте молоко власного виробництва, продане молокопереробним підприємствам для виготовлення продуктів дитячого харчування на молочній основі;

- приріст поголів'я корів молочного, м'ясного та комбінованого напряму продуктивності, закуплені племінні нетелі або племінні корови молочного, м'ясного та комбінованого напряму продуктивності;

- поголів'я корів м'ясного напряму продуктивності;

- племінні бджолині сім'ї;

- поголів'я вівцематок і ярок старше одного року;

- поголів'я телиць, закуплених у фізичних осіб (населення) для вирощування;

- реалізацію вовни у фізичній вазі переробним підприємствам;

- гатункове молоко.

Крім того, пряма бюджетна підтримка у зазначений період надавалась сільгосппідприємствам за такими напрямами: селекція у тваринництві та птахівництві на підприємствах агропромислового комплексу; бюджетні виплати на гектар зернових, ріпаку, льону; розвиток виноградарства, садівництва та хмелярства; створення і забезпечення резервного запасу сортового та гібридного насіння; селекція в рослинництві; часткове відшкодування вартості будівництва нових тепличних комплексів; виробництво продукції рослинництва на зрошуваних землях та ін.

Обсяги прямих бюджетних дотацій сільгосппідприємствам становили в середньому близько 4 % чистого доходу від реалізації виробленої ними сільгосппродукції.

Загалом бюджетна підтримка сільгосппідприємств за рахунок прямих та непрямих видів у середньому за останні роки становила 7,58 % чистого доходу від реалізації сільгосппродукції. Проте можна відмітити значне зменшення значимості обсягів

підтримки, а також суттєві структурні зрушення на користь непрямих видів підтримки (рис. 4).

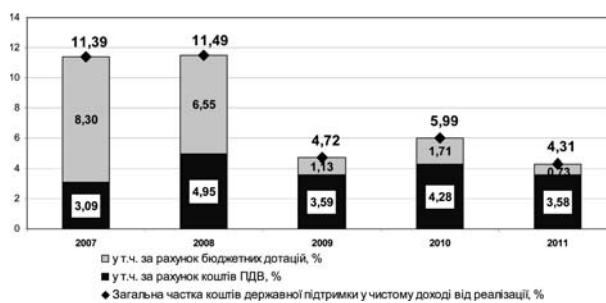

Рис. 4. Динаміка частки бюджетної підтримки сільськогосподарських підприємств у чистому доході від реалізації продукції (джерело: див. рис. 3)

Темпи росту виробництва сільськогосподарської продукції сільгосппідприємствами останніми роками значно випереджають темпи росту обсягів бюджетної підтримки. Це призвело до значного зниження частки бюджетної підтримки відносно виручки від реалізації сільгосппродукції. Крім того, у період 2009–2011 років бюджетна підтримка надавалась переважно за рахунок коштів ПДВ, а значимість прямих бюджетних дотацій знизилась у 10 разів.

Висновки. Останніми роками найбільш значними проблемами у бюджетному фінансуванні сільськогосподарських підприємств в Україні вважаємо зменшення обсягів фінансування відносно обсягів виробленої продукції; суттєве зменшення фінансування заходів прямої підтримки; недостатні обсяги фінансування затверджених програм; невиконання планових показників; постійні зміни назв та структури бюджетних програм, припинення дії окремих програм; неефективність використання бюджетних коштів.

Вважаємо, що основними цілями державного регулювання розвитку аграрного сектору економіки засобами бюджетної підтримки виробництва сільгосппродукції сільськогосподарськими підприємствами мають стати: підвищення конкурентоспроможності сільгоспвиробників; підтримка товарного виробництва; гарантування забезпечення науково обґрунтованої рентабельності виробництва продукції сільського господарства. Для ефективного державного регулювання розвитку аграрного сектору мають бути розроблені дієві механізми виконання бюджетних програм, які б забезпечили найефективніший розподіл бюджетних коштів та найшвидше їх надходження до сільськогосподарських виробників. Виконання поставлених цілей має стабілізувати фінансовий стан сільськогосподарських підприємств, а в майбутньому досягти стабільного росту виробництва продукції сільського господарства.

Література

1. Сільське господарство України за 2004 рік : [статистичний збірник] / [Державний комітет статистики України]. — К. : ІВЦ Держкомстату України, 2005. — 340 с.
2. Сільське господарство України за 2011 рік : [статистичний збірник] / за ред. Н. С. Власенко ; [Державний комітет статистики України]. — К. : ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2012. — 386 с.
3. Товарна структура зовнішньої торгівлі України за 2001–2012 рр. [Електронний ресурс] / Державний комітет статистики України. — Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2013/zd/tszt/tszt_u/tszt0213_u.htm.
4. Валовий внутрішній продукт України за 1990–2012 рр. [Електронний ресурс] / Державний комітет статистики України. — Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/vvp/vvp_ric/vvp_u.htm.
5. Звіти про виконання Державного та місцевих бюджетів України за 2002–2012 роки [Електронний ресурс] / Державне казначейство України, Міністерство фінансів України. — Режим доступу : <http://budget.rada.gov.ua/kombjudjet/control/uk/doccatalog/list?currDir=45096>.
6. У наступні два роки держава надасть допомогу майже всім галузям АПК [Електронний ресурс] / Міністерство аграрної політики та продовольства України. — Режим доступу : <http://minagro.gov.ua/uk/node/6351>.
7. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2011 рік : статистичний бюлетень / [Державний комітет статистики України]. — К. : ІВЦ Держкомстату України, 2012. — 88 с.
8. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2010 рік : статистичний бюлетень / [Державний комітет статистики України] ; відповідальний за випуск О. М. Прокопенко. — К. : ІВЦ Держкомстату України, 2011. — 88 с.
9. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2009 рік : статистичний бюлетень / [Державний комітет статистики України] ; відповідальний за випуск О. М. Прокопенко. — К. : ІВЦ Держкомстату України, 2010. — 80 с.
10. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2008 рік : статистичний бюлетень / [Державний комітет статистики України] ; відповідальний за випуск О. М. Прокопенко. — К. : ІВЦ Держкомстату України, 2009. — 76 с.
11. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2007 рік : статистичний бюлетень / [Державний комітет статистики України] ; відповідальний за випуск О. М. Прокопенко. — К. : ІВЦ Держкомстату України, 2008. — 75 с.
12. Податковий кодекс України : станом на 01.06.2013 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. — Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
13. Про затвердження Порядку використання сум податку на додану вартість, сплачених переробними підприємствами до спеціального фонду державного бюджету : Постанова КМУ № 246 від 2 березня 2011 року [Електронний ресурс] / Кабінет Міністрів України. — Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/246-2011-%D0%BF>.